

СУЧАСНИЙ СТАН НАУКОВОЇ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ "ПРОБЛЕМНА СІМ'Я"

Сім'я є одним з найбільш древніх і стійких соціальних інститутів. Розвиток індустріального суспільства, зміни в демографічній структурі, перетворення, що відбуваються в соціальному та політичному житті, викликають певні зміни в житті сім'ї. Актуальним питанням соціальної психології є вивчення різних негативних аспектів розвитку соціального інституту сім'ї. Стосовно поняття "проблемна сім'я" існують різні погляди, але можна стверджувати, що ці сім'ї об'єднує психологічна напруженість. Основу сімейної проблемності становлять конфлікти міжособистісного, соціально-побутового, психологічного й фізіологічного характеру, які найчастіше зумовлюються соціально-економічними, суспільно-політичними, моральними умовами життя людей, їх біогенетичною природою і здатністю долати труднощі

Ключові слова: сім'я, проблемна сім'я, функції сім'ї, соціальний інститут, мала група.

Сім'я є одним з найбільш древніх і стійких соціальних інститутів, за допомогою, якого створюються найважливіші умови життєдіяльності людини. Але одночасно функціонування інституту сім'ї спрямоване на підтримку і постійне виробництво системи соціетальних цінностей конкретного суспільства. Сім'я підтримує культурну неперервність суспільства шляхом передачі культурного спадку наступним поколінням; здійснює соціалізацію молодого покоління, вводячи його до норми спільного життя та навчаючи механізму конформізму.

Поява інституту сім'ї була зумовлена, в першу чергу, потребою суспільства у відтворенні населення, в народженні і вихованні дітей, а також в упорядкуванні сексуальних відносин і зв'язків. Реалізація цих суспільних потреб призвела до появи нових функцій і дій інституту сім'ї. Виникли інститути шлюбу і спорідненості, які регулюють взаємовідносини між чоловіком і жінкою, батьками та дітьми.

Практичне значення збереження такого типу відносин між людьми, якими є сім'я, полягає в тому, що сімейна життєдіяльність тісно вплетена в соціальну реальність і стан соціального інституту сім'ї, що є одним з важливих індикаторів соціальної стабільності всієї суспільної системи. Значущість сімейних відносин в житті людини визначається тим, що в основній більшості людей (85%) досягнення життєвого благополуччя асоціюється з успіхом у сімейному житті; таким чином, сім'я є однією з головних складових людського щастя [1].

Розвиток індустріального суспільства, зміни в демографічній структурі, перетворення, що відбуваються в соціальному та політичному житті, викликають певні зміни в житті сім'ї.

Ще Е. Дюркгейм звернув увагу на те, що сім'я втрачає низку важливих своїх функцій під впливом урбанізації, стає менш міцною

через добровільність шлюбу (замість шлюбу за договором родителів), і, головне, – зменшення кількості членів сучасної сім'ї зменшує сімейну солідарність. "Тогда как в прежние времена семья удерживала своих членов в своей орбите большую часть времени от рождения до смерти и представляла неделимую массу, в настоящее время ее существование очень эфемерно. Едва образовавшись, семья уже распадается. Лишь только дети подросли, они чаще всего продолжают свое воспитание вне дома, как только они стали взрослыми, они устраиваются вдали от родителей и семейный очаг пустеет"[2].

На прихильності до різних підходів в аналізі суспільного розвитку і, відповідно, характеру змін цього соціального інституту і відбувається поділ позицій ряду авторів, які оцінюють і вивчають сучасний стан сім'ї.

На думку представників "аларміського" підходу (А.І. Антонов, В.М. Медков, С.А. Сорокін ін), заснованого на ідеї втрати найважливіших цементуючих сім'ю цінностей, криза традиційної сім'ї є наслідком не тільки процесу модернізації суспільства, а й обумовлена політикою держави. "Социальная политика не решает проблем противоречивости семьи и общества, необходима особая семейно-демографическая политика, главным отличием которой является ее просемейная направленность" [3]. На їх думку, перехід до індустріального суспільства породив послаблення економічної та соціальної мотивації багатодітності і поширення норм масової малодітності. Автономізація і нуклеарізація сім'ї приводять до зниження народжуваності, зростання розлучень та збільшення кількості самотніх людей. Всі зміни, що відбуваються з сучасною родиною, носять негативний характер і вимагають принципового втручання з боку держави.

Прихильники "ліберальної" позиції (С.І. Голод, А.А. Клещина), заснованої на ідеї прогресу і виникнення цінності вільного вибору, оцінюють зміни сімейно-шлюбних відносин у зв'язку зі зміною її історичного типу та еволюцією сім'ї, обумовлену її іманентними закономірностями. Зростання числа розлучень, повторні шлюби тощо розглядаються з позиції реалізації основного очікування від шлюбу, яке орієнтоване на особисте щастя і взаємну любов [4, 5, 6].

Американські соціологи початку ХХ століття (Е. Берджес, зокрема), розглядаючи взаємозв'язок особистості і суспільства на рівні первинних, міжособистісних відносин, сім'ю бачили як одиницю взаємодії особистостей, як середовище, в якому індивіди стають особистостями. Міцність шлюбу, на їх думку, залежить від адаптації, психологічних зусиль подружжя, а не від соціальних та економічних факторів. Основоположник структурно-функціонального аналізу Т. Парсонс виступав за зміну сім'ї, її реорганізацію: за перехід від подружньої системи спорідненості до ізольованої подружньої сім'ї. На його думку, сім'я переживає фундаментальні зміни, викликані інду-

стріалізацією й урбанізацією, але не можна говорити про її "дезорганізацію". Сім'я позбулася частини своїх функцій, наприклад, перестала бути кооперативним осередком з виробництва матеріальних благ і послуг, але вона зберегла і набула інших функцій (соціалізація дітей, створення необхідної обстановки для психологічної розрядки підлітків тощо), нові рольові статуси. Чоловік отримав "інструментальні ролі" в сім'ї (одержання і накопичення доходу), жінка "експресивні" (соціо-емоційні). Ці нові структурні характеристики родини, на думку Т. Парсонса, протистоять дезінтеграції сім'ї. На його думку, нуклеарна сім'я більш ефективна для соціалізації та здійснення дорослих ролей у сучасному міському індустріальному комплексі.

Дистанціювання людей від великих соціальних інститутів у постмодерністському суспільстві призводить до спонтанного і мимовільного залучення до групи і формуванню соціальних спільнот. Е. Дюркгейм відзначав, що більш розвинені типи суспільств відрізняються більшою автономністю індивідуальної свідомості.

Протягом кількох десятиліть у вітчизняній соціальній психології сім'я розглядається, по-перше, як соціальний інститут, по-друге – як мала група. Сім'я вивчається з двох позицій – її зовнішньої структури (взаємодії з іншими соціальними інститутами і суспільством в цілому) і внутрішньої (виконання своїх функцій, сімейних ролей). Початок такого підходу до вивчення сім'ї було покладено відомим радянським соціологом А.Г. Харчевим, підґрунтям концепції якого було вивчення функцій сім'ї, які покликані реалізувати можливості сім'ї в якості як мети (створення оптимальних умов для соціалізації дітей), так і засобів задоволення суспільних, групових та індивідуальних потреб. Через свої функції сім'я пов'язана, з одного боку, із суспільством, з іншого – індивідами, які увійшли до її складу [7].

Як соціальний інститут, сім'я характеризується сукупністю соціальних норм, санкцій та зразків поведінки, що регламентують взаємини між подружжям, батьками, дітьми та іншими родичами. Також родиною називають засновану на шлюбі або кровній спорідненості малу групу, члени якої пов'язані спільністю побуту, взаємною моральною відповідальністю та взаємодопомогою.

У соціальній психології існує кілька визначень сім'ї, що відображають різні точки зору щодо важливості, достатності та змісту зазначених базових відносин.

П. Сорокін під сім'єю розуміє "легальный союз (часто пожизненный) супругов, с одной стороны, союз родителей и детей, с другой, союз родственников и свойственников, с третьей" [8]. За Я.Щепаньским, "семья – это группа, состоящая из лиц, связанных отношениями супружества и отношениями между родителями и детьми" [9]. А.Г. Харчев доповнює подружні і батьківські відносини "общностью быта и взаимной моральной ответственностью" [10]. Деякі автори розуміють під сім'єю комплекс взаємодій, взаємовпливів,

досвіду, норм і цінностей, переданих і засвоєваних в ній. У ряді випадків визначають сім'ю просто як групу осіб, які люблять один одного і піклуються одне про одного.

Сім'я – складна система взаємовідносин, кожний член в якій займає певне місце, виконує певні функції і своєю діяльністю задовольняє як свої потреби, так і потреби інших членів та підтримує взаємини з ними. Саме з виконання чи невиконання своїх функцій пов'язані порушення чи реалізація прав кожного конкретного члена сім'ї.

Для сім'ї в цілому теж характерні певні функції (виховна, господарсько-побутова, емоційна, функція духовного (культурного) спілкування, сексуально-еротична) [11]. Успішне виконання цих функцій забезпечує успішне функціонування сім'ї. Виконання сім'єю її функцій має значення не лише для членів сім'ї, але і для суспільства в цілому.

Узагальнюючи наявні в сучасній літературі визначення сім'ї, можна говорити про те, що сім'я являє собою об'єднання (сукупність, групу) людей, які пов'язані між собою одним із трьох видів відносин: спорідненості, шлюбу, народження; а також спільністю побуту і взаємною відповідальністю за виховання дітей.

А.І. Антонов пропонує розглядати сім'ю як макрооб'єкт – як соціальний інститут в контексті взаємодії з іншими інститутами і в "масштабах історичного часу"; і як мікрооб'єкт – як малу групу з точки зору сімейних взаємодій, етапів життєвого циклу сім'ї, сімейної поведінки [12]. В основі аналізу сім'ї, як соціального інституту, виступають умови збереження його як посередника у взаємозв'язку особистості і суспільства.

Останнім часом сім'я збільшує свою автономність, а вплив традицій, норм і цінностей з боку суспільства стає менш значущим порівняно з індивідуальними нормами і цінностями. Норми, цінності та ідеали стали більш узагальненими і менш жорсткими і припускають істотну свободу в ціннісних установах сім'ї.

Сім'єю в процесі інституціоналізації були пройдені історичні етапи, виділені залежно від формальних ознак сім'ї (чисельність і відносини спорідненості). За їх змінами йдуть зміни функцій сім'ї, властивих традиційній (що складається з багатьох поколінь) родині та сучасній бінарній родині. Орієнтація індивіда на цінності особистої свободи та ініціативи, зміна економічних умов його діяльності викликають зміну стилю й організації життя. По-перше, руйнується стара ієрархічна система ролей. Відносини чоловіків і жінок, відносини різних поколінь, батьків і дітей, дітей різної статі і віку більше не задані жорстко й однозначно. Чоловічі і жіночі ролі в сім'ї все сильніше тяжіють до симетрії. Домашні справи розподіляються за домовленістю. Санкції змінюються моральною оцінкою.

Традиційна сім'я в минулому являла собою багатопоколінну патріархальну сім'ю з великою кількістю дітей. Її багатодітність

зумовлена виконанням родиною виробничої функції, так як діти є основною робочою силою в сім'ї. Норми і правила поведінки членів сім'ї регулюються як звичаями, традиціями, так і іншими інститутами, наприклад, церквою. Взаємовідносини сім'ї тримаються на авторитеті батька-годувальника, беззаперечному послуху і шануванні батьків, підпорядкуванні і залежності дружини від чоловіка. Виховання дітей здійснюється в суворій дисципліні, характер виховання визначає батько, а фактично ним займається мати. Дружини не зайняті у виробництві, тільки в бідних сім'ях жінки могли працювати в силу економічної необхідності. Проведення дозвілля спільне, сімейне, тільки чоловік, на відміну від дружини, має право на автономію, окремий від сім'ї відпочинок, наявність друзів. У традиційній сім'ї жорсткий розподіл ролей між чоловіком і дружиною, процедура розлучення ускладнена економічної і моральною залежністю дружини, впливом церкви і громадської думки. Основні функції сім'ї традиційного типу – репродуктивна, господарсько-економічна, соціалізувальна (виховання дитини здійснюється переважно в сім'ї) і соціально-статусна.

Сім'я сучасного типу – бінарна, малодітна, відокремлена від батьківської сім'ї [13]. Сім'я вже не виробничий, а споживчий осередок. Народження дітей здійснюється заради задоволення потреби в батьківстві та втілення в дітях своїх надій. Народжуваність обмежується у відповідності до уявлення подружжя і планованим ними способом життя. Виховання дітей здійснюється в рамках сім'ї обома батьками за безпосередньої участі інститутів освіти, ЗМІ, держави, роль якої значно зменшилася за останні десятиліття. У сім'ї виховання здійснюється з урахуванням думок дітей, на основі прикладів і переконань, а не жорсткої дисципліни. Зростання самостійності та економічної незалежності жінок трансформувало розподіл влади та сімейних ролей між чоловіком і дружиною, змінило ставлення до розлучення (що й визначило певною мірою зростання розлучень). Розподіл обов'язків у сім'ї здійснюється з урахуванням вмінь, ступеня зайнятості на роботі і на основі домовленості між подружжям. Зміна ролей у сім'ї призвела до рівноправності між чоловіком і жінкою, так як обидва зайняті в суспільному виробництві, мають однакові права на роботу, професійну кар'єру і громадську діяльність. Чоловік і дружина мають однакові права на дозвілля поза сім'єю, спілкування відбувається за інтересами, спілкування ж з родичами та сусідами не обов'язкове. Поняття шлюбу і батьківства в сучасній родині розділені – народження дітей поза шлюбом стає нормою. Виробляється загальна тенденція до індивідуалізації та психологізації сім'ї. Сім'я дає людині відчуття спокою і гармонії, оскільки втрата інших соціальних ролей у суспільстві заповнюється сімейної роллю чоловіка, дружини, батька, матері, зростає елемент спілкування та психологічної підтримки в сім'ї. Сім'я вже не заради виживання і матеріального благополуччя, а для психологічного задоволення, реалізації почуття любові. У цьому ключі

можна пояснити і виникнення групових (одностатевих) шлюбів, що є крайнім вираженням тенденції психологізму. Функції сучасної сім'ї подвійні, суміщені з іншими соціальними інститутами. Репродуктивна функція залишається однією з основних, але народження дітей має інші цілі: не економічні (для забезпечення існування сім'ї – чим більше дітей, тим краще може жити сім'я, бо у ній багато працівників), а скоріше емоційні. Виховна функція зберігається за родиною, але поєднана з інститутами освіти. На відміну від сім'ї традиційного суспільства на перший план виходять емоційні, комунікаційні та рекреативні функції сім'ї. Таким чином, у життєдіяльності сучасної сім'ї першочергового значення набувають функції, пов'язані зі спілкуванням, взаємодопомогою, емоційними відносинами подружжя, батьків і дітей.

Однак, соціальна психологія займається не тільки вивченням сім'ї в контексті того чи іншого етапу суспільного розвитку, а й вивченням різних негативних аспектів розвитку соціального інституту сім'ї.

На початку минулого століття П.А. Сорокін відзначав, що "сімья как священный союз мужа и жены, родителей и детей будет разрушаться, разводы и расхождения будут увеличиваться", буде з'являтися все більше проблемних сімей. При цьому компонент сімейної дезорганізації він бачив в поганій шлюбній пристосованості (незадовільній адаптації особистості до умов сім'ї). Внутрішньосімейна дезорганізація визначалася "конфликтностью ролевых отношений, исходящая из демагогии равенства и фактического неравноправия мужчины и женщины, а внесемейная – разрушением системы родства и трудностью приспособления семьи к другим общественным институтам (школа, церковь и т. д.)" [14].

Слідом за Сорокіним американський соціолог і демограф У. Гуд проблемну сім'ю визначає як сім'ю де є розрив сімейної єдності, є порушення структури соціальних ролей, тобто коли її члени не виконують свої ролі функції. І пропонує свою типологію форм проблемної сім'ї [15].

В якості однієї з причин збільшення проблемних сімей виділяється послаблення дії зовнішніх регуляторів шлюбно-сімейних відносин (громадська думка, економічна залежність і підпорядкованість жінок і т. д.), і, як правило, нездатність внутрішніх сил, внутрішніх регуляторів (почуття любові, боргу, зацікавленості) забезпечити стабілізацію сім'ї.

У 70-х роках радянськими соціальними психологами широко розглядалися питання порушення функцій сім'ї та проблеми сімейної дезорганізації. Під сімейною дезорганізацією розумілося порушення адекватної взаємодії і взаємозв'язку між сім'єю і суспільством, встановлення типу взаємодії, який характеризується запереченням сім'єю реально пануючих у суспільстві соціальних норм і моральних цінностей [16].

В якості характерних тенденцій дезорганізації сім'ї виділялися:

- зменшення чисельності членів сім'ї, що відбувається за рахунок зменшення народжуваності;
- падіння її соціальної і культурної цінності;
- посилення прагнення сім'ї до самоізоляції від суспільства;
- зростання кількості розлучень;
- зростання позашлюбної народжуваності;
- збільшення кількості неблагополучних сімей (під неблагополучними розумілися сім'ї, моральне обличчя яких не відповідало суспільним вимогам).

Через два десятиліття практично ті ж тенденції розпаду соціального інституту сім'ї психологи визнають за ознаки кризового стану сім'ї.

А.І. Антонов, зокрема, в рамках концепції кризи сім'ї визначає критерії невиконання сім'єю її інституційних функцій по народженню, змісту соціалізації дітей і виділяє показники й ознаки сімейної кризи. До них він відносить:

- нестабільність малодітної сім'ї як вираз нестійкості зв'язку подружжя, батьківства і споріднення;
- наднизьку дітність сім'ї, неухильно сповзаючу до масової однодітності;
- неадекватну соціалізацію нових поколінь, руйнування наступності старших і молодших поколінь родини [17].

Схожої думки дотримуються В.М. Архангельський, В.І. Бестужев-Лада, О. Кузьмін, В.М. Медков. "Современное состояние семьи как социального института, на наш взгляд, можно оценить как проблемное", – пише В.М. Архангельський [18].

М.С. Мацковський основні причини проблемності сучасної сім'ї бачить, по-перше, в автоматизації і нуклеаризації сім'ї, що призводять до зниження народжуваності, зростання розлучень та одиноких людей; по-друге, у специфіці функціонування "радянської сім'ї". Цей феномен характеризується незадовільними житловими і матеріальними умовами, залежністю вже дорослих дітей від батьків, зайнятістю жінок домашньою роботою, алкоголізмом та іншим, що з 1958 року призвело до зниження народжуваності. Система морального виховання, якій були властиві низький рівень особистої відповідальності, слабкий вплив моралі, в тому числі релігійної, на сімейне життя, сприяла зростанню числа абортів і позашлюбних народжень. Тому ж періоду існування "радянської сім'ї" властиво абсолютна відсутність соціальної роботи, якої так потребували ці сім'ї [19].

Низка вчених бачать ознаки кризи сім'ї та її причини у розшаруванні суспільства, в ускладненні житлової проблеми, у зниженні фізичного і психічного здоров'я населення, у зниженні працездатності, криміналізації та люмпенізації молоді.

Отже, трансформація інституту сім'ї є ознакою сучасного етапу суспільного розвитку. За даними Т.В. Буленко, найпоширенішими тенденціями розвитку сучасної сім'ї в Україні є:

- порушення механізму адаптації сім'ї до динамічних процесів у суспільстві;
- послаблення захисної функції сім'ї (як матеріальної, так і психологічної);
- структурно-функціональна трансформація сім'ї за невизначеності або суперечливості сімейних ролей;
- зниження значення сім'ї в системі життєвих цінностей особистості з подальшою переорієнтацією значної частини молоді на поза-шлюбні стосунки або повторний шлюб;
- погіршення дитячо-батьківських взаємин, зумовлене невідповідністю та закостенілістю батьківських норм;
- стійка орієнтація подружжя на малодітну сім'ю;
- загострення суперечностей між партнерами в орієнтації сім'ї на демократичний (з боку жінки) або патріархальний (з боку чоловіка) розвиток;
- дисфункціональний розвиток сім'ї, ознаками якого є: тенденції до домінування, боротьба за владу обох партнерів, неузгодженість рольової поведінки, негнучкість сімейних норм, маніпуляція партнером, дітьми, ігнорування потреб, почуттів членів сім'ї, конфліктна взаємодія;
- ускладнення сімейної адаптації внаслідок неадекватних до-шлюбних очікувань, завищених вимог до партнера;
- нестабільність життєвих планів в умовах економічної нестабільності [20].

Потрібно відзначити, що в соціальній психології поряд з аналізом стану соціального інституту сім'ї досить широко вивчаються і проблеми "внутрішньосімейного" характеру, зумовлені діяльністю сім'ї як малої групи.

Наприклад, фахівець у галузі сімейних конфліктів В.А. Сисенко один із типів неблагополучних шлюбних союзів умовно визначає як проблемний.

Проблемними подружніми союзами він називає такі, перед якими виникли особливо важкі життєві ситуації, що призводять до серйозних порушень у стабільності шлюбу. Наприклад, відсутність житла, важка і тривала хвороба одного з подружжя, відсутність засобів на утримання родини, засудження за кримінальний злочин на тривалий термін та ін. Такого роду порушення зустрічаються протягом життєвого циклу сім'ї.

Дослідження в цій царині зосереджуються на двох напрямках. Перший пов'язаний з розглядом труднощів, що виникли в силу несприятливої дії широких соціальних процесів: війн, економічних криз, стихійних лих тощо. Другий – з вивченням труднощів, пов'язаних

з проходженням сім'ї через основні етапи життєвого циклу, а також проблеми, що виникають у разі впливу чинників, що порушують життя сім'ї: тривала розлука, розлучення, смерть одного з членів сім'ї, важке захворювання та інше [21].

Кожна сім'я, зіткнувшись з труднощами, протидіє їм, прагнучи запобігти несприятливим наслідкам. Але ж їх реакції на труднощі різні. В одних випадках проблема мобілізує, інтегрує; в інших, навпаки, послаблює сім'ю, веде до наростання протиріч.

У науковій літературі поняття "проблемна сім'я" має як широке, так і вузьке тлумачення. У широкому, загальному значенні "проблемною" вважається будь-яка дисфункціональна сім'я, тобто сім'я, яка неналежно виконує або й зовсім не виконує основні сімейні функції, та неблагополучна сім'ю, яка має низький рівень психологічного комфорту усередині сімейного простору. У вузькому, конкретному значенні цього поняття до "проблемних" зазвичай відносять сім'ю, яка нездатна продуктивно вирішувати завдання розвитку дитини на тій чи іншій стадії її розвитку та життєвого циклу сім'ї.

Таким чином, в рамках даного дослідження, до "проблемних" сімей відносимо сім'ї з порушенням функціонування, що мають низький потенціал для вирішення завдань розвитку на тій чи іншій стадії свого життєвого циклу, не забезпечують особистісного зростання кожного зі своїх членів.

Сучасну сім'ю поставлено у досить жорсткі умови виживання. Різке погіршення матеріального становища сім'ї, економічна нестабільність, інфляція, безробіття, "тотальна інноватизація" суспільства призводять до зростання кількості проблемних сімей. Єдиної класифікації таких сімей немає. Стосовно поняття "проблемна сім'я" існують різні погляди. Використовуються для опису її проблемності різні терміни: "функціонально неспроможна", "сім'я у кризовій ситуації", "конфліктна сім'я", "неблагополучна сім'я", "аморальна сім'я", "сім'я, де є серйозні помилки і прорахунки у вихованні дітей" та інші. Але можна стверджувати, що їх об'єднує психологічна напруженість, що в певні моменти життя сім'я спричинює кризові ситуації, драми і трагедії кожного члена родини, як батьків, так і дітей. Основу сімейної проблемності, як правило, становлять конфлікти міжособистісного, соціально-побутового, психологічного й фізіологічного характеру, які найчастіше зумовлюються соціально-економічними, суспільно-політичними, моральними умовами життя людей, їх біогенетичною природою і здатністю долати труднощі.

На відміну від проблемної сім'ї, гармонійна (здорова) сім'я характеризується гнучкою ієрархічною структурою влади, ясно сформульованими сімейними правилами, сильною батьківською коаліцією, гнучкими межпоколінними кордонами. Здорова сім'я – система в русі. Сімейні правила відкриті, служать позитивними орієнтирами для спорідненості. Допускається заміна одних внутрішньосімейних "трикутних

ків" і коаліцій іншими без виникнення ревнощів або почуття ненадійності. Друзі членів сім'ї вільно входять у сімейний простір без страху бути неприйнятими.

У гармонійній сім'ї між поколіннями існує чітка дистанція. Здорова сім'я ґрунтується не на домінуванні батьків над дітьми, а на тому, що сила перших забезпечує безпеку других (батькам немає необхідності постійно доводити свою силу дітям і самим собі). Солідарні батьки заохочують творчість по відношенню до гри і експериментування в спілкуванні.

Нормально функціонуюча сім'я задовольняє потреби в особистому зростанні кожного її члена та в удосконаленні родинних взаємин загалом. Результати наукових досліджень дали змогу виокремити принципи, що зумовлюють становлення гармонійних взаємин у сім'ї:

- розуміння шлюбу як динамічного процесу формування близьких стосунків;
- відверте спілкування на рівні глибинних внутрішніх почуттів;
- прагнення розкрити свою справжню особистість, зрозуміти і прийняти особистість партнера як особливу та неповторну.

Отримання чоловіками та жінками однакових умов для реалізації своїх прав щодо особистого внеску у виконанні сім'єю своїх функцій, а також рівних прав на користування результатами та благами подружнього життя стане запорукою міцної і щасливої сім'ї.

1. *Здравомыслова О.М.* Российская семья на европейском фоне / О.М. Здравомыслова, М.Ю. Арутюнян. – М.: Эдиториал УРСС, 1998. – С. 22-23
2. *Дюркгейм Э.* Самоубийство. Социологический этюд / Э. Дюркгейм. – М.: Мысль. 1994. – С. 374.
3. *Антонов А.И.* Судьба семьи в России 21 века / А.И. Антонов, С.А. Сорокин. – М.: Грааль, – 2000. – С.395.
4. *Голод С.И.* Моногамная семья: кризис или эволюция? / С.И. Голод // Социально-политический журнал. – 1995. – № 6. – С. 74-87.
5. *Голод С.И.* Семья и брак: историко-социологический анализ / С.И. Голод. – СПб.: ТОО ТК "Петрополис", 1998. – 271 с.
6. *Голод С.И.* XX век и тенденции сексуальных отношений в России / С.И. Голод. – С-Пб.:Алетейя. 1996. – 192 с.
7. *Харчев А.Г.* Современная семья и ее проблемы / А.Г. Харчев, М.С. Мацковский. – М.: Наука, 1978. – С. 33-34.
8. *Сорокин П.* Система социологии / П. Сорокин. – М., 1989. – С.126.
9. *Щепаньский Я.* Элементарные понятия в социологии. М. 1969. – С.182.
10. *Харчев А.Г.* Брак и семья в СССР / А.Г. Харчев. – М.: Мысль, 1979. – С.75.
11. *Эйдемиллер Э.Г.* Психология и психотерапия семи / Э.Г. Эйдемиллер, В.В. Юстицкис. – СПб. : Питер, 2002. – 656 с.
12. *Антонов А.И.* Микросоциология семи / А.И. Антонов. – М., 1998. –С.8–16.
13. *Здравомыслова О. М.* Российская семья на европейском фоне / О.М. Здравомыслова, М.Ю. Арутюнян. – М.: Эдиториал УРСС, 1998. –С.12.
14. *Сорокин П.* Социальная и культурная динамика / П. Сорокин // Семья как объект философского и социологического исследования.– М., 1972. – С.67.

15. ГудУ. Дезорганизация семьи / У.Гуд // Семья как объект философского и социологического исследования. – М. 1972. – С.63.
16. Гаврилова Н.В. Нарушение функций семьи как объект социологического исследования / Н.В. Гаврилова // Семья как объект философского и социологического исследования. – М., 1977. – С.34.
17. Антонов А.И. Семья и время / А.И. Антонов // Вестник Московского гос. ун-та. Сер. 18. – 1997. – № 2. – С. 3-4.
18. Архангельский В.Н. К вопросу о семейной политике и социальной поддержке семьи в Российской Федерации / В.Н. Архангельский // Семья в России. – 1994. – № 1. – С. 115.
19. Мацковский М.С. Социология семьи. Проблемы и теории семей / Под ред. М.С. Мацковского. – М.: Просвещение, 2008. – 213 с.
20. Буленко Т.В. Тенденції розвитку української сім'ї та її проблеми на сучасному етапі / Т.В. Буленко // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. Максименка С.Д. – К., 2001. – т.3, ч.4. – С. 20-24.
21. Сысенко В.А. Супружеские конфликты / В.А. Сысенко. – М.: Финансы и статистика, 1989. – С.12-13.

The family is one of the most ancient and enduring social institutions. The development of industrial society, changes in the demographic structure, the transformation taking place in the social and political life, cause some changes in the lives of families. Urgent need of social psychology is the study of various negative aspects in the development of a social institution of the family. Regarding the concept of "problem family" there are different views are used to describe its various problematic concept, but one could argue that the family brings psychological tension.

Keywords: family, family problem, family functions, social institution, a small group.

УДК 159.922.27:301.15

Оксана Сенчук

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ТА ЇЇ ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ У КОНТЕКСТІ ПОДРУЖНІХ СТОСУНКІВ

У статті йдеться про вплив міжособистісних стосунків у подружжі на процес особистісного зростання чоловіка і дружини, зміцнення стійкості до життєвих труднощів у процесі подружнього життя. Показано, що конструктивні подружні стосунки сприяють пізнанню сильних і слабких сторін шлюбних партнерів, допомагають зміцненню життєстійкості та відкривають шлях до реалізації особистісного потенціалу кожного.

Ключові слова: особистісна зрілість, пізнання себе, шлюб, життєстійкість, подружні стосунки.

Рух людини по шляху до особистісної зрілості є одним із провідних питань психології. Як відомо, на цей процес впливають різні обставини життя, а також значущі близькі, які супроводжують людину у повсякденному житті. Важливо розглянути можливості особистіс-